

ՄԱՍԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարեկանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:
Թիֆլիսում գրվում են միմյանից խմբագրատան մէջ:
Օտարաբաղադրացիք դիմում են ուղղակի
Тифлис. Редакция «Маск»:

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տոն օրերէն):
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լիզուով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խաւքանչիւր րոտին 2 կոպէկ:

«ՄԱՍԿ» կէս տարեկան բաժանորդագրու-
թիւնը սկսված է: Մեր լրագրի վեց ամս-
կայ գինը 6 ռուբլ է:

ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մի օրինակելի ազգութիւն: Ներքին ՏԵՍՈՒ-
ԹԻՒՆ: Նամակ երեւանից: Նամակ խմբագրին:
Ներքին լուրեր: ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Սեր-
բիա: Նամակ Թիֆլիսից: Արտաքին լուրեր:—
ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ:—ՀԵՌԱՅԻՐՆԵՐ:—ՅԱՅՏԱՐԱՆ-
ՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:—ԲԱՆԱՍԻՐԱՎԱՆ: Խաժապի
Մէլքոնիւններ:

ՄԻ ՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ԱԶԳՈՒԹԻՒՆ

Վրացիները, մեզ հայերիս, իրանց հա-
մար օրինակելի ազգ են համարում:
Բայց եթէ մենք ինքներս մեզ խառու-
թեամբ քննադատենք, շատ միջնորդական
եղանակութիւնների չենք հասնի:

Մենք հայերս ունենք մի բազմաթիւ
երկրագործական դասակարգ, բայց այդ դա-
սակարգը անդադար ձգտում է գաղթել
գիւղերից դէպի քաղաքները, թողնել վարու-
ցանքը և հողային աշխատանքները ու
պարագիւր վաճառականութեամբ և ման-
րավաճառութեամբ:

Մենք ունենք զօրեղ առևտրական դասա-
կարգ, որ փոխանակ օգուտ բերելու ազգին,
ոչինչ համբարաշխական զգացմունք չունի
դէպի ազգի մեծամասնութիւնը և ամեն

միջոց է դորձ դնում հարստահարելու, կե-
ղեքեղու երկրագործ, բանւոր, աշխատող
դասը:

Հայը ունի իր անկախ, ազգային եկեղե-
ցի, բայց այդ եկեղեցու ազէտ պաշտո-
նեաները վրա, նրանց տրած զեղծութիւնների
վրա անընդհատ և անվերջանալի զան-
գասներ են լվում:

Հայերը ունեն մի գեղեցիկ և հարուստ
մայրենի լեզու, բայց մեր օտարացած ին-
տելիգենցիան, որով մենք պարծենում ենք,
ամեն միջոց է դորձ դնում որպէս զի մո-
ռանայ իր մայրենի լեզուն, հարածում է
նրա գործածութիւնը թէ իր ընտանիքում
և թէ հասարակութեան մէջ:

Բազմաթիւ հարուստներ ունի հայոց հա-
սարակութիւնը, բայց այդ հարուստները
անտարբեր են դէպի իրանց ազգի կարեւ-
րերը: Իսկ եթէ լինում են նրանց մէջ այլ
և այլ բարեգործական և ազգային նպա-
տակներով մեծ գումարներ կտակողներ,
այդ կտակված գումարները շատ շուտով
կորչում, անհետանում են շահասեր կտակա-
կատարների ձեռքում և մեծ մասամբ իրանց
նպատակին չեն հասնում:

Հայը պարծենում է իր բազմաթիւ դրպ-
րոցներով, հայը հռչակված է իր ձգտու-
մով ամեն տեղ ուսումնարաններ հիմնելու,
հայի կենսի իդէալն է դպրոցը, բայց այդ
բազմաթիւ դպրոցներից, ամենաստորից մին-
չև ամենաբարձրը, ոչ միքն փոքր ի շատե-
րաբերաբար դրութեան մէջ չէ: Անդադար

զանգառներ են լվում թէ այս ինչ դպրո-
ցում ուսումը շատ վատ է գնում: Այն ինչ
դպրոցի ուսուցիչները ամիսներով իրանց
ոտնիկը չեն ստանում, մի երբեք ուսումնա-
րանի մայր-գումարը կերել են հոգաբար-
ձուները կամ երեցփոխները և դպրոցը շու-
տով կը փակվի, չորրորդի մասին լսում ենք
թէ հոգեւոր իշխանութիւնը խել է նրանից
նրա գոյութեան միակ աղբււրը, դպրոցա-
պետական կալուածքը, և այլն:

Հայերը ունեն ազգային մամուլ, բայց
լրագիրներից և ամսագիրներից ոչ միքն
առողջական գոյութիւն ունենալ չէ կարող
ոչ թէ միայն այն պատճառով որ սակաւ
բաժանորդներ ունի, բայց և այն պատճա-
ռով որ բաժանորդ գրվողները և խօսքով
համակրողներն էլ, իրանց բաժանորդավճա-
րը չեն հատուցանում խմբագրութեանը և
մշտական ապառիկների տակ խեղդող մա-
մուլը ապարդիւն կռիւ մէջ ի զուր սպա-
ռում է իր օյելը:

Հայը ապրում է մի հարուստ երկրի մէջ,
բայց փոխանակ պարագիւր երկրի ան-
սպառելի բնական հարստութիւնների ար-
դիւնաշահութեամբ, ամեն միքն մեզանից
ձգտում է պետական ծառայութեանը և պե-
տական պաշտօնների ձեռք բերելուն:

Վերջապէս հայը մեծ շնորհ ունի հիմնել
այլ և այլ ընկերութիւններ, բայց պահպա-
նել իր հիմնած ընկերութիւնները ընդու-
նակութիւն չունի: Կը տեսնէք որ հիմնվե-
ցաւ փառաւոր կերպով մի որ և է բարե-

գործական, թատրոնական, գրականական
կամ մի այլ ընկերութիւն,—բայց նրա հի-
մնվելուց յետոյ անցաւ մի քանի ամիս և
դուք ընկերութեան գոյութեան մասին այլ
ևս ոչինչ չէք լսում:

Հայը դէպի ամեն բան շուտ է վառվում,
բայց և նոյնքան շուտ է սառչում: ամեն
բանից: Հայը ոչինչ բանի մէջ տոկունու-
թիւն չունի:

Եւ ահա այն ազգութիւնը, որին նախա-
նում են վրացիները, որ նրանք իրանց
համար օրինակելի են համարում:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՎԱՆԻՑ

Յունիսի 18-ին

Անցեալ մայիս ամսի 22-ին, «Մշակի» 79-դ
համարի «Լուսաւորութիւն մահմադարների մէջ»
վերնագրով առաջնորդող յօդուածում դուք յայտ-
նել էիք մի բարի և օգտակար միտք—այն է՝ հրա-
տարակել Անդրկովկասում թուրքերէն լեզուով մի
ամսագիր, որի համար աւելի յարմարը գտնում էք
ինձ:

Համակրելով և Պոլսում հրատարակվող հայե-
րէն տառերով մի քանի լրագիրների, դուք խոր-
հուրդ էք տալիս նոյն փորձը մեզ մօտ՝ այսինքն
Անդրկովկասում փորձել:

Այդպիսի մի ժողովրդական ամսագիր հրատա-
րակել մանաւանդ երեւանում, նայելով թէ մեր
թուրք ազգաբնակիչները որքան անտարբեր է

ԲԱՆԱՍԻՐԱՎԱՆ

ԽԱՄՍԱԹ ՄԵԼԻՔՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

XXXIII.

Վրաց Հերակլ իշխանը չէր մոռացել Թիֆլիսի
աւերումը Մէլքե-Մէլքումի և Ջաւատ-խանի ձեռ-
քով: Շուշի բերդի իրաւաւորները նոյնպէս չէր մո-
ռացել, որ իշխալ երկու անձինքը, առաջնորդելով
Աղա-Մամադ-խանին, պաշարեցին իր բերդը և
անապին քիւսաներ պատճառեցին: Ուստի երկուսն
էլ միաբանվելով, կամեցան իրանց այդ ունեւոր
թշնամիներից փրկվողներ լինել:

Համարեա կոմս Ջուզովի Գերբերը տիրելուց
մի ամիս յետոյ (1796—ապրիլ ամսում) Հերակլը
վրացի և վարձված լեզգի զօրքերով, այլ և իր
հետ վեր առնելով Թիֆլիսում գտնված ուստաց
զօրքերի մի մասը, իսկ իրաւաւորները Ղարաբա-
ղի հայ և թիւրք զօրքերով պաշարեցին Գանձակի
բերդը: Նրանց օգնութեան հաստ և Ավարիայի
Օմար-խանը:

Իրաւաւոր-խանի զօրախումբի մէջ գտնվում էր
Մէլքե-Ռուստամը, բացի նրանից, Ղարաբաղի
միւս մէլքերներից ոչ ոք չը մասնակցեց խա-
նի արշաւանքին: Այդ փոփոխամիտը, որպէս տե-
սանք XXXII գլխում, իր կոնց պատճառով թըշ-
նամացաւ խանի հետ, բայց Մէլքե-Մէլքումի դէմ
պատերազմելու համար կրկին հայտնեցաւ: Նա
վարձեւ թշնամութիւն ունէր Մէլքե-Մէլքումի
հետ, որովհետեւ այդ վերջինը, որպէս ցոյց
տուկիք XXXI գլխում, մի գաւաղութեան համար
հրացանի բռնել տուեց Մէլքե-Ռուստամի եղբորը
և փեսային:

Գանձակի բերդի մէջ իր զօրքերով գտնվում
էր Մէլքե-Մէլքումը, տեղային Ջաւատ-խանի մը-
տերիւր բարեկամը: Բացի նրանից, Գանձակի հայ
մէլքները իրանց մարդիկներով նոյնպէս բերդի

մէջն էին, պաշտպանում էին նրան: Բերդի ուժն
աշտարակներից չորսը հայերի պաշտպանութեան
ներքոյ էր, իսկ մնացածը պաշտպանում էր ինքը
Ջաւատ-խանը:

Պաշարումը տեւեց երկու, աւելի քան չորս ա-
միս: Ռուս, թուրք, վրացի և լեզգի զօրքերը, ա-
հազին քանակութեամբ չըբաւարարէին բերդը և
անդադար յարձակումներ էին դործում, բայց
պաշարվածները քաջութեամբ պատասխանում էին
նրանց: Վերջը Հերակլ իշխանը ուղարկեց Ջաւատ-
խանին պատգամաւորութիւն ուղարկեց Ջաւատ-
խանի մօտ, յայտնելու նրան, եթէ Մէլքե-Մէլք-
ումին իր ձեռքը կը տալ, դրանով ամեն ինչ կը
վերջանայ:

Ջաւատ-խանը խիստ արժամարհանքով պատաս-
խանեց, ասելով թէ մի այդպիսի վարձուքը մի-
այն իրան Հերակլին կը վայելէ, իսկ ինքը չէ
կարող իր բարեկամին և դաշնակցին մատնել
թշնամու ձեռքը: Այդ խօսքերով Ջաւատ-խանը
կամեցաւ յիշեցնել վրաց իշխանին նրա անապին
վարձուքը, Մէլքե-Մէլքումի վերաբերութեամբ,
որը նա Թիֆլիսում կամեցում էր կալանաւորել
իր հիւրին և մատնել իրաւաւոր-խանի ձեռքը: Ո-
րի համար ստատիկ պատժելու, Թիֆլիսը աւե-
րակ դարձաւ...

Այդ պատասխանից յետոյ Հերակլը և իրա-
ւաւոր-խանը ստատկաբար իրանց յարձակումները:
Երկու կողմից ևս սարսափելի կռիւներ էին լի-
նում, բայց բերդի դրակը օրրոտօրէ անհնարին
էր դառնում: Թշնամին սկսեց աւարի առնել, ա-
ւարակ դարձնել Գանձակի չըբաւար զիւղերը:

Կռիւների մէջ առանձին հերոսութեամբ հան-
դիսացան Մէլքե-Մէլքումի երկու քաջերը՝ Գալի-
Մահմադան (Աւաղ վարդապետը) և Թիւրի Ար-
զումանը. առաջինը լեզգիների դէմ, իսկ երկրորդը
վրացիների դէմ: Այդ երկուսը իրանց խումբերով
շատ անգամ դուրս էին գալիս պաշարված բեր-
դից, և կայծակի նման նետովելով թշնամու բա-
նակի վրա, սարսափելի կոտորածներ դործելով,

յետ էին դառնում: Բայց երկու քաջերն ևս ի-
րանց յանդուգն յարձակումների դուր հարձան,
թիւրի Արզումանը գնտակի հարուածք ստացաւ
Գանձակի այգեստանի մէջ տեղի ունեցած կռի-
ւում, իսկ Գալի-Մահմադան, որպէս նկարագրե-
ցինք XII գլխում, սպանվեցաւ Գանձակի դերձակա-
նի մէջ: Այդ քաջերի կորուստը Մէլքե-Մէլք-
ումին ստատիկ ցաւ պատճառեց:

Ներքե ամիս անցաւ, բայց բերդը դեռ անբերելի
պաշտպանվում էր: Այդ միջոցներում մի ծերունի,
որ չը նայած դիւի աւերի մաղբերին դեռ պահ-
պանել էր մարմնի փութիւնը և քրտի աշխարհը,
թշնամու բանակից բաժնակցելով, անկատելի
այդ լեռնով թողեց իր բռնած դիրքը, շտապեց
գտնելու ապստամբութիւնը: Գիշերային խռովու-
թեան մէջ նա գտնակի հարուածք ստացաւ. նրան
վիրաւորված տարան Ջաւատ-խանի պալատը: Մե-
րունին բռնվեցաւ: Ո՞վ էր այդ չարագործը:

Դա խորապէս կաթողիկոսի հայր Ապրէս-աղան
էր: Նրա օժեալ որդին դաւաճանութիւն դործեց
Ղարաբաղի բերդ հայ մէլքերների դէմ և նրանց
թղթերը բռնելով, մատնեց իրաւաւոր-խանին, և
Ղարաբաղի կործանման պատճառը դարձաւ:
Այժմ ծերունի հայրը նոյն եղեւնագործութեան
դերը կատարեց: Նրա փեսան *), Մէլքե-Ռուստա-
մը, թշնամու բանակի մէջն էր, կամեցաւ նրան
և իրաւաւոր-խանին մի մեծ ծառայութիւն անել:

Նոյն գիշերվայ առաւօտեան պահուն Ջաւատ-
խանը Ապրէս-աղայի դուռը կտրել տուեց և որ-

*) Ապրէս-աղայի աղջիկը, Վարդ-խանի դուստր,
Մէլքե-Ռուստամի կինն էր:

պէս ընծայ ուղարկեց թշնամու բանակը նրա փե-
սայ Մէլքե-Ռուստամին: Իսկ ապստամբներից շա-
տերը նոյնպէս պատժեցան:

Մէլքե-Մէլքումը, այդ վիրաւոր առիւծը, ինձամ-
վում էր Ջաւատ-խանի պալատում: Երբորդ օրում
նա վախճանվեցաւ: Բայց Ջաւատ-խանը երկու
ամիսով չարաւի նրա մարմինը պահեց իր տան
մէջ, բոխչը գնում-զալիս էր, իր ժամանակին
նրա սննդակը ընթրիք և ճաշ էին տանում, և ա-
մեն օր Ջաւատ-խանը ուրախութեամբ յայտնում
էր հայոց զօրքերին, թէ չուտով Մէլքե-Մէլքումը
բոլորովին առողջացած դուրս կը գալ: Կրանով
խանը կամեցում էր պահպանել հայոց զօրքերի
կուսիքը, որպէս զի իրանց իշխանի մահը լսելով
չը վախովին, մինչև ինքը թշնամու հետ գործը
վերջանէ:

Գանձակի բերդի պաշարման չորրորդ ամիսը
լրանալու մօտ էր, երբ Ջաւատ-խանը, առանց
որ և էիք զիջում անելու, հաշտվեցաւ իր թշնամի-
ների հետ: Իրաւաւոր-խանը հեռացաւ դէպի Ղա-
րաբաղ, Հերակլը գնաց Թիֆլիս, իսկ Օմար-խա-
նը դէպի Գաղաւստան: Մէլքե-Մէլքումի մահը իմա-
ցան նրանք այն ժամանակ միայն, երբ հաշտու-
թեան պայմանները արդէն կնքված էին:

Չը նայելով, որ Թիֆլիսը աւերակ դարձնուց
յետոյ Մէլքե-Մէլքումը փոքր ինչ կորցրել էր իր
համարումը հայ հասարակութեան աչքում, բայց
Ջաւատ-խանը, յարգելով իր հանդուցեալ բարեկա-
մի յիշատակը, ուղարկեցին չը դարձրեց հայերի
զգգոնութեան վրա, և նրա մարմինը հանդուսաւոր
կերպով թաղել տուեց Գանձակի մայր եկեղեցու
տաճարի աջակողմեան խորանի մէջ: Նոյն եկե-
ղեցու գաւթում ամիսովիցեան Գալի-Մահմադանի
(Աւաղ վարդապետի) և Թիւրի-Արզումանի մար-
մինները:

Ջաւատ-խանը իր հոգաբարձութեան ներքոյ ա-
ռեց Մէլքե-Մէլքումի մեակ որդի Մէլքե-Ամամ

II-ին: ...

գէտի տպագրական գործը, հազիւ թէ կարելի լի-
նէր հնչողութեամբ գլուխ բերել: Եւ սրանով չեմ
ցանկանում ստել, որ բոլորովին հակառակ եմ
այդ բարի գործի ձեռնարկութեանը և թէ չեմ
զանգի մարդիկ, որոնք չէին համակրել այդ գոր-
ծին:— ոչ, այլ որովհետեւ թուրքերի մէջ նրանցից
շատ քիչ մասն անգամ կարող զիտէ: Հրատարա-
կել մի ամսագիր ուղղակի հայերէն տառերով,
ստել է թէ հրատարակ միայն հայերէն տառերով և
տարածել իրանց կարդացածի միտքը թուրքերի
մէջ և միանգամայն հաւատարմ, որ թուրքերը, տե-
նելով այդ, կը սկսեն սովորել հայ տառերը և
կը ստանան հայ տառերով թուրք ամսագիր նոյն-
պէս սխալմունք կը լինէր սկզբից, որովհետեւ ա-
մենից առաջ հարկաւոր կը լինէր, որ նրանք այդ
տեսակ լրագրի օգուտը հասկացած լինէին, այնու-
հետեւ յոյս կար, որ հայ տառերով տպւած թե-
թը նրանք չարհամարէին ստանալ և չառնէին:
«Երմանի ալի զարդի»

Հակառակ դէպքում տարածել այդ լրագիրը
պարտեւրէն տառերով միանգամայն կը նշանակէր
ժամակաճառութիւն անել և բոլորովին ընդդէմ
լինել ձեռն յայտնած կարծիքին:
Իմ կարծիքով մի միջոց է մնում միայն այդ
նպատակին հասնելու համար, այն է՝ հրատարակել
մի ամսագիր արդիւնաւոր թուրքերէն բարբառով
քաժանելով մի և նոյն ժամանակ թերթը երկու
մասի, որոնցից առաջինում պարունակված նիւ-
թերը տպագրված լինէին թուրքերէն տառերով,
իսկ երկրորդում մի և նոյն նիւթերը հայերէն
տառերով: Թէև այդ ձևով հրատարակութիւնը
դարձեալ իստակ, ժամակաճառութիւն կը հա-
մարելի, քանի որ մի և նոյնը կը տպագրվէր երկու
անգամ, թէև առանձին տառերով, այնու ամե-
նայնիս մենք առած կը լինէինք հետեւեալ օգու-
տը: առաջինը՝ բաժանորդներին թուում կը մտնէին
ինչպէս հայերը, նոյնպէս և թուրքերը, երկրորդը
թուրքերը տեսնելով մի պարբերական հրատա-
րակութեան մէջ իրենց տառերի անմարս դժուա-
րութիւնը և մի և նոյն ժամանակ հայ տառերի
աւելի պարզ լինելը և գուցէ լսելով հայ տառերի
հետ սովորելու եղանակը յակամայինց հետաքրք-
ված ու մինչև անգամ ստիպված կը լինէին հետե-
հետեւ ուսումնասիրելու հայկական տառերը, որոնց
միջոցով աւելի շուտ և հեշտ կերպով կը տարած-
վէր նրանց մէջ «լուսաւորութիւնը»:

Ան ապա է իմ կարծիքը և շատ ցանկալի կը
լինէր, որ ձեռն բարեհաճ ուղարկութիւնը դարձ-

րած լինէր այս առարկայի վրա և եթէ բարե-
բաղդաբար համակրութիւն կը գտնէր այս յայտ-
նած միտքը թէ ձեռն և թէ հայ հրատարակութեան
կողմից, ինչ համար պարտաւորութիւն կը հա-
մարէի ձեռնարկել մի այդպիսի հրատարակու-
թեան, խնդրելով օգնել ինչ թէ գրաւոր և թէ
նիւթական միջոցներով:

Վասակ Մարգարեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱՐԻՆ

Մեծ-Ղարաբլիս, 19 յունիսի

Ալեքսանդրապոլի անտառապետ պ. Կուզմին
իր նամակի մէջ, որ տպւած էր «Մշակ» № 102
մէջ, զարաբերեցիներ ինչ ունեցած իր գործի
վերաբերութեամբ, ակնարկում է, ի միջիւ ալոյց
տեղական պոլիցիայի գործողութիւնների վրա,
մեղադրելով ինչ ընտելիների պաշտպանութեան
մէջ, որպէս թէ երբ նա կալանաւորում է նրանց
մօտ իրողները, եւ ուղարկում եմ նրա մօտ իմ
խոհարարին: Արեւոք ուղարկում էի եւ պ. Կուզ-
մինի մօտ իմ խոհարարին, եւ լաւ չեմ յիշում,
բայց եթէ մարդ ուղարկած էլ լինէր, այդ երեի
այն ժամանակն էր լինում, երբ նրա բացակայու-
թեամբ նրա անցդները բոլորովին անկասկա-
կերպով կալանաւորում էին Հաջի-Վարդիկների
ածուկները, որ նրանք բերած էին 1օտու մի այլ
անտառապետութիւնից այնտեղի անտառապետից
ստացած տոմսակի գործութեամբ, կամ այն ժամա-
նակի երբ զարաբերեցին տոմսակ չէին տալիս
դուրս բերելու վաճառման համար նոյն իսկ Է-
րան մօտ կտրած բարդի ծառերը: Անցնելով զա-
րաբերիցներին իմ ցույց տուած պաշտպանու-
թեան հարցին վերջին գործի տուրքով, եւ ամե-
նին չեմ կամենում հերքել այդ իրողութիւնը,
քանի որ համարում եմ նրանց կատարելապէս
արդարացի և ահա ինչ խորհրդածութիւնների հի-
ման վրա: 1) Ինչն պ. Կուզմին չէ մերժում այն
հանգամանքը, որ այն հողի իրաւունքը որ վա-
րում էին զարաբերիցները, ինչն պ. Կուզմին
բացատրւած է վայելում, որպէս անտառապետին
տուած բաժնի: Եթէ այդ այդպէս է, ուրեմն ինչով է
զանազանում պ. Կուզմին օրէնքի առջև մի որ և է
այլ մասնաւոր մարդուց և ինչ հիման վրա նա իր
անհնական շահերը պաշտպանում է արեւոյ միջոց-
ներով, անտառապետների օգնութեամբ, դիմելով
կոպիտ, գործին բոլորովին աւելորդ ֆիզիկական
ոյժին: Այն հանգամանքը միայն, որ այդ հողը ար-
քունի է, ոչ մի կերպով չէ կարող արդարացնել նրա

գործողութիւնը առողջ դատողութիւն ունեցող
մարդկանց, օրէնքի և դատարանի առջև 2) Իրան
պ. Կուզմինին յայտնի է, որ հողը, որի մասին
խօսք է լինում, աւելի քան երեք տարվայ ըն-
թացում վայելում էին զարաբերիցները, մի
հանգամանք որ հաստատվում է պ. Կուզմինի նա-
խորդների ցուցումներով և իրան պ. Կուզմինի
յայտնութեամբ տեղիս հաշտարար դատարանում,
որտեղ նա դատ էր սկսել զարաբերիցների դէմ,
որովհետեւ նրանք անցեալ տարի վարել էին հողը:
Ընդունելով, առժամանակ, որ գիւղացիների այդ
հողի վայելելը անարդար է, ուստի հարց է առա-
ջարկվում, ինչպէս պ. Կուզմին պէտք է վերա-
կանգնեցնէր իր իրաւունքը: Միթէ նա այդ պէտք
է անէր ֆիզիկական ուժի և անտառապետների
օգնութեամբ, և ոչ թէ օրինական ճանապարհով,
որ եւ կարծում եմ, յայտնի է նրան: Ինչն պ. Կուզ-
մին չը սպասեց այն գործի վերջնապաշտ, որ ին-
քըն է սկսել և չուզեց լսել վերջին խօսքը դատա-
րանի վերջին կայարանին, իսկ դիմեց ուժին: Ար-
եւոք չէր զգում նա որ ամենքն այն աստիճան նե-
րողաւոր չեն վերաբերվի դէպի նա, ինչպէս հաշ-
տարար դատարանը և որ գործի քննութեան շա-
րունակութեան ժամանակ հանդէս կը գան մի քա-
նի հանգամանքներ, որոնք շատ ձեռնառու չեն լի-
նի անտառապետի շահերի համար: Չը գիտէ նա
արդեօք որ նա վայելում է ոչ թէ 30 դեկտեմբեր
հող, ինչպէս այդ պաշտպանում է անտառապետին
կանոնադրութեամբ, այլ շատ աւելի: Չէր զգում
նա արդեօք որ եթէ կը ամեն էլ ընտելիների դէմ
իր ունեցած վէճը, այն ժամանակ վարչութիւնը
անշուշտ նրա արածները վրա ուղարկութիւն կը
դարձնէ: 3) Եւ ամենին չեմ հաւատում պ.
Կուզմինի յայտնութեանը որ ընտելիները նրա
դէմ բռնութիւն գործած լինէին, իսկ, ընդհակա-
ռակն եմ գտնում, որ նա ինքն թէյլ տուեց իրան
բռնութիւն գործել ընտելիներին վրա: Եւ կար-
ծում եմ որ այդ կը ստուգվի ընտելեան ժամա-
նակ: Ի դուր պ. Կուզմին իրան օրբում է յոյսով,
որ նրա յայտնութիւնը կատարելապէս ստուգվե-
ցաւ: Առժամանակ հարցրած եմ եղել գործի վե-
րաբերութեամբ միայն իրան ստորագրեալ ան-
ձինք, որոնք չէին կարող դուրս գալ անտառա-
պետից նրանց զօգործած գործողութիւնների սահ-
մանից: Իսկ գործին կատարելապէս անկցողով վկա-
ների խօսքերը դեռ լսելու ենք:

Ալեքսանդրապոլի գաւառապետի օգնական
Փիրումով

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԻՆ
Մենք ստացանք Ղարաբլիսայից Ալեքսանդ-
րապոլի գաւառապետի օգնականի պաշտոնական
հերքումը անտառապետ պ. Կուզմինի նամակին:
Տպում ենք ներկայ համարում պոլիցիական վար-
չութեան ներկայացուցչի այդ հերքումը, որ ի
հարկէ, մեծ նշանակութիւն ունի գործը պարզե-
լու համար: Պ. Կուզմին այլ ևս չէ կարող մեղ-
մեղադրել որ մեր ձեռքում ունեցած դոկումենտ-
ները թերի են:

Տպում ենք «Մշակ» ներկայ համարում պ.
Վասակ Մարգարեանի նամակը Երևանից: Հատ-
ուրաւ ենք որ մեր առաջարկութիւնը համակ-
րութեամբ է ընդունել պարունը: Յանկալի կը
լինէր որ թուրքերէն լրագիր հրատարակելու ձեռ-
նարկութիւնը արդիւնէր:

Մեզ հաղորդում են որ կիրակի, յունիսի 13-ին
եղաւ հայոց սիրողների ներկայացում Հաւաքա-
րում: Խաղացին «Այլ քեզ օյն» և «Կայալ Ղա-
ղօ» պիեսները: Դասիւնը որ դժբաղդակէս փոքր
էր, լի էր բազմութեամբ: Նոյն երեկոյ եղաւ և
երգեցողութիւն:

Շնորհակալութեամբ ստացանք ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ
այդտեղի աւագ քահանայ Յակոբ Սուրենեանցի
թարգմանած «Ներկար կեանք և նրա պայմանե-
րը» վերնագրով գիրքը: Գրքի հեղինակն է բժշկա-
պետ Նուարո: Հայերէն թարգմանութիւնը շատ
գեղեցիկ է և հասկանալի: Տխրը շատ մաքուր է:
Գիրքը տպւած է Սոսկոլայում ներկայ 1882 թւին:
Գրքի բովանդակութիւնը բժշկական է, կամ աւե-
լի լաւ է անել առողջապահական է, գրված է
գրաւիչ, հասկանալի ոճով: Նուարո բժիշկը կար-
ծում է որ մարդը եթէ կամենում է երկար պա-
պանել իր կեանքը, չը պէտք է ի չար գործ անի
սեռական յարաբերութիւնները, որոնք պիտա-
րապէս և ծերացնում են մարդուն, ամենից աւելի
սպաւորում են նրա թէ ֆիզիկական և թէ մտաւոր
ոյժերը: Ամուսնութիւնը և մտաւոր ու ֆիզիկա-
կան անընդհատ աշխատանքը ամենից լաւ միջոց-
ներ են մարդու սեռական յարաբերութիւնները
կանոնաւորելու համար: Խորհուրդ ենք տալիս
մեր հայ ընթերցողներին առնել և կարդալ այդ
վերին աստիճանի հետաքրքիր, գրաւիչ և օգտա-
կար գիրքը: Գրքի գինը մենք չը գտանք գրքի
վրա նշանակված: Կարծում ենք որ «Ներկար

նշանագրել էր իր որդու համար տեղացի երեւե-
լի ազնուական Եսսսէի *) կրտսեր աղջկան, դե-
ղեցիկ Ռէհանին: Երբ Մէլիք-Մէլիքումի մահից յե-
տոյ Զաւառ-խանը հարսնախնամներ ուղարկեց
Թիֆլիս Ռէհանին բերելու, նրա հայրը փոխանակ
գեղեցիկ Ռէհանին տալու, տուեց, երեք ջրօջը,
թամարին, որը բաւական տեղը էր: Այդ դժբախտ
ամուսնութեան պատճառով, Մէլիք-Աթաւ, Իւր,
երկար չապրեց, նա մնաւ երիտասարդական հա-
տակում, թողնելով մի աղջիկ միայն Սրէար-նաղ
անունով:

Իսկ թամարը թէև շատ գեղեցիկ չէր, բայց
խելացի և ճարպիկ կին էր: Ամուսնի մահից յե-
տոյ նա երկար կարողացաւ կառավարել Մէլիք-
խորայեանների թողած մեծ ժառանգութիւնը և
նրանց հպատակներին, որ այն ժամանակ գտն-
վում էին Գանձակի գաւառում: Յետոյ իր աղջը-
կան, Սրէար-նաղին, կնութեան տալով նախնի-
կանցի Արի-բէկի որդի Սայի-բէկին, արեւին Թա-
մարը ընտրեց նրան իբրեւ նախկին փեսայ, և Մե-
լիք-խորայեանների ժառանգութիւնը անցաւ այդ
Սայի-բէկի ձեռքը, որը սկսեց այնուհետեւ կրել
իր կնոջ անունը:

XXXIV

Մէլիք-Մէլիքումի մահը գրեց Զաւառ-խանին իր
լաւ դաշնակցից, իսկ Ղարաբաղը գրկվեցաւ իր
քաջ հայրենասիրից: Նա իր հետ գերեզման տա-
րաւ աւելի ընդարձակ և հիմնաւոր ծրագրեր Ղա-
րաբաղի մէլիքութիւնների վերականգնման մասին,
որը բոլորովին տարբերվում էր միւս մէլիքների և
Յովսէփ արքեպիսկոպոսի զարգացմանը: Երբ
միանգամ նրա նիւթակալից Գալի-Մարտան (Ա-
ւագ վարդապետը) համարձակվեցաւ յանդիմանել
նրան Թիֆլիսի աւերակ դարձնելու պատճառով,
երիտասարդ մէլիքը դառնացած կերպով պատա-
խանեց նրան. Բաւական խաբկեցանք... մինչև
ժրք պէտք է երազներով հրապարակենք... մեր բա-

*) Այդ Եսսսէն չը գիտնէր Թիֆլիսի հայոց
արքեպիսկոպոսների տօնմիջն էր:

երբայնքը մեզ կուեցնում են իրանց թշնամիների
հետ, իսկ իրանք մէջանդից շահվում են... Մենք
աւելի հաստատ պատճառներ հաւատարմ
պարտից Դանիելին, քան թէ ուրիշներին: Դան-
իւնը հաստատեց Ղարաբաղի մէլիքութիւնները,
Նաղիքը վերահաստատեց, իսկ Ղաւ-Մամադ-խանը
խոստացել է ինչ աւելի, քան թէ իր նախորդնե-
րը *)...

Ինչ էլ որ լինէր Ղաւ-Մամադ-խանի խոստ-
մունքը, Մէլիք-Մէլիքումը այժմ նրանից օգուտ չա-
ղել չէր կարող: Նրա թշնամիները՝ Խորաշխիս-
տը և Հերակը իշխանը՝ աւելի լաւ էին հակա-
նում այդ բոլորը, և այդ էր պատճառը, որ մինչև
Ղաւ-Մամադ-խանի կրկին վերադարձը, աշխատե-
ցին Մէլիք-Մէլիքումին ոչնչացնելու:

Հերակը և Ղաւ-Մամադ-խանի պաշտպանութիւնները
զսպելով, Ղաւ-Մամադ-խանը վայելում էր իր
յաղթութիւնների փառքը իր նոր աթոռանիստ
Թէհրան քաղաքում, երբ Գանձակի Զաւառ-խա-
նից նամակ ստացաւ Անդրեւկիսում պատան-
անցների մասին: Ղաւ-Մամադ-խանը տեղեկացնում էր
նրան կոմս Զուբովի արշաւանքների և խաների
ռուսաց հպատակութիւնը, ընդունելու մասին,
յետոյ կոմս Զուբովի անակնկալ վերադարձի մա-
սին դէպի Ռուսաստան, տեղեկացնում էր Հե-
րակ իշխանի միտքանութեան մասին Խորաշխի-
ստին հետ և իր բերդը, Գանձակի, պաշարման
մասին յիշեալ երկու դաշնակիցներին, և վերջա-
պէս Մէլիք-Մէլիքումի սպանման մասին, որը շատ
սիրելի էր Դանիելին: Այդ բոլորը լսելով, Ղաւ-Մա-
մադ-խանը 1797 թւին ամառը կատարեց մի նոր
արշաւանք դէպի Անդրեւկիս:

Դեռ նա Երասխ գետից չէր անցած, Խորաշխի-
ստը և Զուբովը իրար հետ խորհարարեցին:

*) Մի հին ձեռագիրի մէջ կարդում ենք, որ Ղա-
ւ-Մամադ-խանը խոստացել էր Մէլիք-Մէլիքումին,
օչ միայն Խորաշխիստին ոչնչացնելով
բարձրացնել Ղարաբաղի մէլիքութիւնները, այլ և
պիտի յանձնէր նրան և վրաստանի կառավարու-
թիւնը:

խանը տեսնելով, որ չէ կարող ընդդիմադրել
պարտից արագին զօրութեանը, և մասնաւոր յոյս
չունենալով, որ հայոց մէլիքները այս անգամ ևս
կօզեն իրան Ղաւ-Մամադ-խանի դէմ, վեր ա-
ռեց իր ընտանիքը, և գիւղերով թողնելով Շուշի բեր-
դը, փախաւ Բալաքան իր աներ Սմար-խանի մօտ:
Այդ ժամանակ հայոց մէլիքները նոյնպէս մեծ եր-
կուղի մէջ ընկան: Նրանք դեռ Ղաւ-Մամադ-խանի
առաջին արշաւանքի ժամանակ մերժել էին Դանի-
ելին, որով կուգում էր նրանց ընդունել Պարս-
կաստանի հովանաւորութիւնը, խոստանալով, ոչնչ-
ացնել Խորաշխիստին և վերահաստատել Ղա-
ւաքաղում մէլիքների վաղմի իշխանութիւնը:
Բայց մէլիքները այնքան անխոհեմ գտնվեցան, որ
բռնեցին Խորաշխիստին կողմը, և որպէս տեսանք
XXXIX գլխում, սկսեցին իրանց բոլոր ուժերով
պաշտպանել նրան և Շուշի բերդը Դանի արագին
զօրութեան դէմ: Իսկ այժմ ինչ պիտի անէին,
երբ նոյն շահը աւելի մեծ պատրաստութեամբ
յարձակվեցաւ Ղարաբաղի վրա:

Մէլիքների զօրքը իրանց ժողովուրդն էր, իսկ
ժողովուրդը սկսել էր ցրիւ գալ, ոչ այնքան Ղա-
ւաքաղ-խանի երկիւղից, որքան մի նոր և աւելի
անգութ թշնամուց, որը այդ միջոցներում վրա
հասաւ:—Կա էր Ղարաբաղի սարափինի սովը,
որին հետեց ժանտախտը:

Մենք յետոյ ցույց կը տանք, թէ սովը և ժա-
նտախտը, խառնվելով քաղաքական տագնապների
հետ, որպիսի կործանիչ ներգործութիւն ունեցան
Ղարաբաղի հայ իշխանութիւնների վրա, իսկ այժմ
այդքանը կասեցը, որ մէլիքները որքան էլ ցան-
կանային, չէին կարող դէմ դնել Ղաւ-Մամադ-
խանին, որովհետեւ նրանց ժողովուրդը այդ ժամա-
նակ միայն հայի համար էր մոտեւում և վաղում
էր դէպի այն կողմը, որ կարող էր հաց գտնել:
Դեռ Ղաւ-Մամադ-խանը չը հասած Շուշի բեր-
դին, Մէլիք-Բէգլարեան Մէլիք-Արսլանը զնաց վը-
րաստանի կողմը, իսկ Մէլիք-Դանապարեան
Մէլիք-Զուբովը կամենում էր գնալ Թիֆլիս,

բայց ճանապարհին պատահեց Ղաւ-Մամադ-խանի
խուժեքին, և նրանց հետ կռիւ ունենալով, զըլ-
խից վերջ ստացաւ: Նրան վիրաւոր բերեցին Ա-
ղա-Մամադ-խանի մօտ, երբ նա արդէն բանակ էր
դրած Ասկարանի աւերակների մօտ, Շուշի բերդից
մի քանի մղոն հեռավորութեան վրա:

Քանի հազար թուան սողաքանը հազիւ կարո-
ղացաւ ազատել Մէլիք-Զուբովից գլուխը Դանի
դահլանների ձեռքից: Նրա տուած կողոպտվելուց
և կայքը յափտակվելուց յետոյ Դանի նրան նե-
րում չորեքից:

Մէլիք-Զուբովը անձամբ առաջնորդեց նրան,
տարաւ Շուշի բերդը, որը առանց ընդդիմութեան
իր դռները բաց արեց ներքին թաղաւորի առջև:
Հայոց հոգեւորականութիւնը հանդեսով դուրս ե-
կաւ նրա առջև և տարաւ Խորաշխիստին պա-
լատը:

Այդ հանդիսի ժամանակ Դանի մահկանանակ
սենկապեաններից մէկի, որ կուգում էր Սաֆար-
աբ-բէկ, ուղարկութիւնը գրաւեց սուրբ Ստուա-
ծածին պատկերը, ոսկեզօծ չրջանակի մէջ, որ
կրում էր իր կուրծքի վրա մանուկ Յիսուսին: Նա
հարցրեց իմ պատկերին է այդ, երբ պատանա-
նեցին, մօտեցաւ և համբուեց: Նոյն իրադէպում
նրա աչքերում երեսցին մի քանի կաթիլ արտա-
սուքներ, իսկ այդ մի քանի կաթիլները պատճառ
եղան շատ արեան կաթիլներով...

Ղաւ-Մամադ-խանը մնաց Շուշի բերդում 25
օր: Այդ ժամանակ կամեցաւ նա պատժել այն
բոլոր հայ և թուրք աւագներին, որոնք իրան
ընդդիմութիւն էին գործել Շուշի բերդի առա-
ջին պաշարման ժամանակ և որոնք Խորա-
շխիստին կուսակիցներ էին: Դրանց թուան էին
Մէլիք-Խուստումը, Մէլիք-Միրզախանեանը, Մէլիք-
Ալաշիրդին և մի քանի հայ հողերակաւներ,
Խաղաշխիստ և անտառապետներ: Դրանց թուան էին
Խորաշխիստի եղբոր որդի Մամադ-բէկը և մի
քանի ուրիշ բէկեր: Ամենքն էլ բանտարկված էին
(կը չարունակվի)

կեանք՝ գրեթէ հայերէն թարգմանութիւնը ձեռք բերելու համար պէտք է դիմել Մոսկվայի առաջ քաշանալի Յակոբ Սուրենեանցին:

ՕՐԻՈՒԹԱՍԻՅ մեզ գրում են հետեւեալը: «Մեզ մօտ կայ մի մետաքսի գործարան, որտեղ բանում են աղջիկներ, այրի կանայք և տղաներ: Պէտք է ասել որ այս գործարանը նիւթական կողմից շատ է օգնում մեր բնակիչներին ազատ դատաւարելուն: Բայց ասիսու որ գործարանի տէրը պ. Բարախեանց, թոյլ է տուել իր գործարանում մի փաստաբանին գրասենեակ (կանտոր) բաց անելու: Այդ գրասենեակը փաստագրութիւն ունի գործարանի երկու սեռի բանուորների բարոյականութեան վրա: Ցանկալի կը լինէր, եթէ պ. Բարախեանց, հասկանալով իր արած սխալը, առաջարկէր իշխալ փաստաբանին իր գործարանից տեղափոխել գրասենեակը մի այլ տեղ»:

Վաղը, հինգշաբթի օր, յունիսի 24-ին պ. Ներսիսեան կը տայ իր վերջին ներկայացումն Արծառնու թատրոնում: Բացի մի քանի հետաքրքիր մեքենաների ցոյց տալուց պ. Ներսիսեան աւելցրել է իր պրօզայական դարձեալ մի քանի նոր ձեռնածութիւնները և նրանց գործողութեանց զազանիքի բացատրութիւնները:

ԱՐՏԱԳԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՍԵՐԲԻԱ

Բէլգրադից մեզ տխուր լուրեր են հասնում, գրում է «Голосъ» լրագիրը: Սերբիական նոր թագաւորութիւնը ներկայումս քաղաքական ամենամեղմեղմ գրութեան մէջ է: Ժողովուրդը անբաւական է կառավարութիւնից, կառավարութիւնը անբաւական է ժողովուրդից: Քաղաքական և բարոյական նշանակութիւնը կորցրած Պրօշանցի մինիստրութիւնը շարունակում է կռաւարել: Նոր մինիստրութեան կազմելը չի կոչուի: Նախագահութեամբ անկարելի եղաւ, սկուպինայի նիստերը չեն կայանում, որովհետեւ չէ լրանում օրէնքով պահանջած պատգամաւորների թիւը: Կառավարութեան ապօրինի վարմունքից վրդովւած ընդդիմադրական կուսակցութիւնը չէ կամենում զիջումներ անել: Վերջապէս Սերբիայի պետական մեքենան անկարող է գործել:

Քանի որ Սերբիայի մէջ այդպիսի անկարգութիւններ են տիրում, Պրօշանցի մինիստրութիւնը կամենում է օգնել գործին սահմանափակելով մամուլի ազատութիւնը: Ողորմելի քաղաքագետները, որոնք Սերբիան Աւստրիային անձնատուր արին, կամենում են ամրացնել իրանց դիրքը մամուլի ազատութիւնը սահմանափակելով: Երբ մեղադրութիւնները նրանք անկարող են ասել: Վիեննայի լրագիրները Բերլինից ստացված լուրերը հաղորդում էին, որ սերբիական կառավարութիւնը մտադիր էր պետական յեղափոխութիւն գործել: Եթէ այդ յեղափոխութիւնը նրանումն է կայանում, որ կառավարութիւնը կամենում է անգորգարմեն ընդդիմադրական լրագիրներին յարձակումները Սերբիայի անմիտ արտաքին քաղաքականութեան և տնտեսական ներքին քաղաքականութեան դէմ, ուրեմն այդպիսի յեղափոխութիւն կարող են գործել սերբիական հապօրէնները, որոնք չեն ամաչում ստոր միջոցների գործադրելուց: Ընդդիմադրականների դէմ: Առանց պետական յեղափոխութեան էլ այդ մարդիկ համարձակութիւն և ոյժ ունեցան տեղից զրկել: Դրանով ժողովուրդից սիրված հովուին, չը պատասխանել պատգամաւորների հարցերին պետական ֆինանսների գործադրութեան մասին, դիմել պօլիցիայի և ժանդարմների օգնութեանը կառավարչական կանդիդատին:

ընտրելու համար և չը թողնել, որ պատգամաւորների ժողովին մասնակցեն ժողովուրդից օրինաւոր ձանապարհով ընտրած նրա անդամները: Միայն թէ օրէնք չը կար սահմանադրութեամբ ապահոված մամուլի ազատութիւնը սահմանափակելու համար, իսկ այդ ազատութիւնը, չը նայելով կառավարութեան գործադրած ստոր միջոցներին, մի ուժեղ զենք էր ընդդիմադրականների ձեռքին ժողովուրդին առելի մի նիստերի դէմ մաքառելու համար: Բէլգրադից ստացված հեռագիրը հաղորդում է, որ ներքին գործերի մինիստր Գարաշանին Միլան թագաւորի հրամանով յանձնարարված է սկուպինային մի օրինագիծ ներկայացնել մամուլի ազատութիւնը սահմանափակելու համար:

Գործերի գրութիւնը Սերբիայի մէջ ներկայումս այնպէս է, որ մինիստրութիւնը ստիպված է ոչ թէ միայն մաքառել ընդդիմադրականների դէմ սկուպինայի մէջ, այլ և ժողովուրդի դէմ, որ չէ կամենում համբերել Պրօշանցի մինիստրութեան զոյգութիւնը: Վերջին ընտրութիւնների ժամանակ ժողովուրդը շատ տեղերում բռնաւորում էր կառավարչական գործակատարների վրա, որոնք խօսում էին ժողովուրդի ընտրելիքների դէմ: Պօլիցիայի օգնութեամբ ընտրված պատգամաւորները վախենում են օգնուել իրանց իրաւունքներին, որպէս զի չը կորցնեն իրանց շարժական և անշարժ կայքերը: Նրանցից մի քանիսից ժողովուրդը պահանջեց միանալ ընդդիմադրական կուսակցութեան հետ, ապառնարով, որ հաւատալի դէպքում նրանց կայքերը կայրվեն: Այդպիսով մինիստրութեան մի շարք բռնի գործողութիւնները առիթ տուին և ժողովուրդին դիմել բռնի միջոցներով: Դժուար չէ երևակայել թէ քա ինչ հետևանքներ կունենայ Սերբիայի համար:

ՆԱՍՄԱԿ ԹԻԻՐԻՒԹԻՍԻՅ

Տրապիզոն, 16 յունիսի

Առջի նամակում դէպի թիւրքաց Հայաստան գնացող փաշաներու և ճիզուկներու վրայ խօսած ամենա մոռացալ իշխել մերթ Հայաստան գնացող պօլսիցի հոսոս վարձպետները: Ասոնք ալ գրեթէ վերոյիշեալներու պէս մի փառ տպաւորութիւն կը ձգեն դիտողին վրայ: Նոյս գուռառ դէպքին վրայ մի անգամ նայողը կրնայ հասկնալ թէ նոյս մարմնույն մէջ որչափ տկար հողի մը կը բնակի: Առաջ միտքը ձգենք, առաջ մարմնով գրեթէ և ոչ մէկ ուսուցիչ անցած է դէպի վեր: Ասոնք քով միայն լեզու մը կայ որ կը պլզուր և այն ալ յիմար կերպով և ուրիշ ուրիշ: Ինչ կրնայ յուսալ հայ ժողովուրդը այս տեսակ ուսուցիչներէ: Գէպի Հայաստան գնացողներէ ոչինչ միտքաւորութիւն չը կայ մեզ ֆիլմալ Հայաստանէն եկողներուն վիճակը բոլորէր, կարելի է անոնց մէջ պղտիկ միտքաւորութիւն մը կրնանք գտնել:

Ուրեմն նայենք դարձեալ Երզրումի ճանապարհը: Ահա հետունի փաշին բարձրացաւ, մօտեցաւ բազմութիւնը... Վայ մեր աչքերուն, փոշի և ցեխի մէջ շաղախուած հայ դիւղացիներու խումբ մ'է այդ, որոնք իրենց ընտանիքը և հայրենի երկիրը թողած, կը զաղթեն ստաբերիկ: Այն, ոտաւորիկ, ջարդուած և արիւնլուայ ոտերը շատ եմ տեսել: Վայ այն հայու աչքերուն որ հայ գիւղացու ոտը արիւնլուայ կը տեսնէ:

Հայ գիւղացուն ոտնէ է այն ոտը, որուն վրայ պիտի կանգնի ապագայ հայութիւնը: Ապագայ հայութեան ոտը արիւնլուայ կը տեսնենք և ինչ կրնանք: Ուրեմն կոտորելէն վերջը ինչպէս կարելի է կանգնել:

Հարցնենք մենք մեզի ով է հայութեան պատական տարրը, երկրագործ ժողովուրդը, զոր թակահարութեան այս ազգակործան վիճակին դաւադրողը: Հաստատուելով «Մշակի» և Պօլսի թղթակից Մ. Վ. Լ. կարծիքը պիտի բռնէ նոյն իսկ հայերն են զաղթականութեան պատճառը:

այսինքն հայ-վախառուները: Ես այս ստուգած եմ շատ մը հայ մշակներ: Բոլորովին համարում եմ ձեր և Պօլսի թղթակցի հետ և կը կրկնեմ նորա առաջարկած միջոցները:

Հայաստան գնացողներէն յայտ չը կայ, եկողներէն յուսահատութիւն կայ, և Տրապիզոնէն Հայաստանի համար ուրիշ լուր չը կայ:

Կը հաղորդեմ մի նոր լուր ալ: Կրսեն թէ թիւրքաց կառավարութեանը երկու առաջարկ եղած է Հայաստանի մէջ երկաթուղու մը գիծ անցունելու: Առաջարկողներէն միս աւստրիացի Հիլը անունով մէկ մ'է, երկրորդը՝ հայ մ'է Գարաշանցի անունով: Երկուսէն ում պիտի տրուի երկաթուղու գծի շինութեան կօնցէ սիւս, կամ առհասարակ գործը աջակցելու է թէ ոչ: Գեուս գուշակը կարելի չէ: Կրսեն թէ մտադրված երկաթուղու գիծը անցնելու է Տրապիզոն, Երզրում, Վան և Մուշ: Ամենին երաշխաւոր չեմ այդ լուրին համար:

ԱՐՏԱԳԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գերմանական լրագրագիր սէսիս, ինչպէս երևում է, մինիստրական ճգնաժամով պէտք է վերջանայ: «Kreuzzeitung» լրագիր խօսքերով, ֆինանսների մինիստր ֆոն-Բիտտեր հրաժարական տուեց և կայսրը ընդունեց նրա հրաժարականը: Իշխան Բիտտերի մեղադրում է մինիստրին այն բանում, որ նա չը կարողացաւ լաւագործում ընդունել տալ կայսրական եկամուտները բաժանելու օրէնքը դաշնակցութեան պետութիւնների մէջ: Նրա յաջորդ անունում են պետական բարտուղար Եօլցին: Լաւագործում ընտրութիւններ կանսն սեպտեմբերին: Այդ ընտրութիւնները կ'ընթերցանեն հետեւեալները: Երկուսի կ'ընթերցանեն կայսրական եկամուտների աւելորդ բաժանելու մասին օրէնքը, այն ժամանակ սպասում են, որ իշխան Բիտտերը հարկերի նոր օրինագիծը կառաւարկի: Իսկ եթէ ընդհատադր կրկին կը մտնի այդ օրէնքները, այն ժամանակ լրագրագիր կրկին կարձակվի:

«Köln. Zeitung» լրագիրն Բերլինից հաղորդում են յունիսի 19-ից, որ նախընթաց օրը Բերլինում կայացաւ պրօզեսիստների կուսակցութեան ընդհանուր ժողովը, ուր Եւսէն Բիլստեր պատգամաւորը ճառ խօսեց 3,000 անձանց առաջ: Ընդհանուր ժողովին ներկայ էին կուսակցութեան 80 պատգամաւորներ, որոնք երեք վճիռներ ընդունեցին: Այդ վճիռներից առաջինով հաստատութիւն է արվում կուսակցութեան պատգամաւորների գործողութեան եղանակին լրջիստագում, այսինքն, որ նրանք համաձայնութիւն չը տուն կայսրական նոր հարկեր մտցնելուն, երկրորդ վճիռով պատգամաւորները անհրաժեշտ են համարում ներկայ ժամանակում արդէն պատրաստութիւններ տեսնել, աչքի առաջ աննշանով սեպտեմբեր ամսին պրօեսիստական լաւագործում լինելու ընտրութիւնները: Երրորդ վճիռը պահանջում է, որ ընտրողական դաշնակցութիւններ կազմակերպվեն, դրամական միջոցներ հաւաքվեն և առհասարակ եռամսիս ժամանակում գործ գնեն պատրաստ լինելու համար այն վճիռական կուսին, որ լինելու է սահմանադրական իրաւունքի և զիլիստագումի մէջ: Մի և նոյն օրը ազատամիտ պատգամաւորների ժողով կայացաւ Գրեզնիցի մէջ և ճառեր խօսեցին Կարլ Բրաունը, Մօսկէն և Ռիլենբո, որոնք պրօեսիստական ընդունվեցան 2,000 հոգուց աւելի բազմաթիւ ժողովից: Վճիռված է ազգային ազատամիտներից ընտրված պատգամաւորներից, ընտրողական դաշնակցութիւնից և պրօզեսիստներից մի մասնաժողով կազմել, որը պէտք է աշխատէ միջոցներ գտնել յաղթութիւններ տալու համար ազատամիտ կուսակցութիւնների ներկայացուցիչներին Սակսոնիայում:

Լրագիրներին Լօնդօնից հաղորդում են յունիսի 19-ից, որ զենքերի և պատերազմական պաշարների պահեստներ մշնակ Լօնդօնում չեն գտնվել, այլ նոյնպէս Կորկում և իրլանդական շատ ուրիշ քաղաքներում: Պօլսիցիս գտաւ, որ ֆինիսները դիտաւորութիւն ունեին մեծամասնակ հրդեհէն նշանաւոր հասարակական շինութիւնները Լօնդօնում: Մանչէսթրում և Լիվերպուլում, և հասարակական այդ իրարանցումի բազմից օգուտ քաղել յեղափոխութիւն սկսելու համար Երլանդիայում Պօլսիցիայի հակողութեան շնորհիւ, այդ նախադիմք բանդվեցաւ, և իրլանդիայում անհրաժեշտ պատրաստութիւններ են տեսնված ամեն տեսակ պատահարների դէմ: Զօրքերի մէջ այնպիսի խիստ կարգապահութիւն է մտցրած, կարծես թէ նրանք թշնամու երկրում լինելու պատգամաւորները ժամանակ և ամեն պատրաստութիւններ են տեսնված զօրքերին դէպի արշաւանք ուղարկելու համար:

Լրագիրները հաղորդում են, որ յունիսի 10-ին Գէնուայում կատարվեցաւ Մաձձիլիի արձանի բացման հանդէսը:

«Standard» լրագիրն Բերլինից հեռագրում են, որ իշխան Բիտտեր և կոմս Կարնօկի ներկայ կը լինեն այն տեսակցութեանը, որ այս օրերի կը կայանայ Իշխան Գերմանական և աւստրիական կայսրերի մէջ:

Վիեննայի լրագիրներին խօսքերով, Չէրնօգօրիայի իշխան Նիկօլայ սերբերէն լեզուով ոտաւորներով երեք գործողութեամբ մէկ դրամա գրով: Իշխանը գիտաւորութիւն ունի այդ դրաման ֆրանսերէն թարգմանել տալ:

«Daily News» լրագիրն Լիսաբոնից հաղորդում են, որ վասկօ-դէ-Գամա գրահակիր նաւը հրաման ստացաւ անյապաղ լողալ դէպի Երկագտոս պօրտուգալեան հպատակների կեանքը և շահերը պաշտպանելու համար:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Երկու կանանց ցանձանակները Լիւսիսի մասնաւոր սեփական էր Վիեննայի Լրագիրները հաղորդում են հետեւեալ մանրամասնութիւնները այդ անձնասպանութեան մասին, որ այնքան մեծ աղմուկ հանեց Վիեննայում: Զոհերից մէկը, օրիորդ Մարիա Գամշն-Գալմօն, 17 տարեկան, մի քանի ամիս առաջ թողեց Փարիզ, և եկաւ Վիեննա վիեննացի երիտասարդ արիստօկրատ կոմս Լէնրի Կուլէնզօլլի ետեւից, որից արդէն երկուսը ունէին: Նրա և կոմսի մէջ յարաբերութիւնները կարկեցան շատով այն համաժամեցից յետոյ, երբ աղջիկը, իր ընկերուհու, օրիորդ Ալիսա Ռէնէլիլի հետ միասին Վիեննա եկաւ: Նրանք երկուսն ևս երգչուհու ասպարէզ էին ընտրել և երաժշտութեան դասեր էին առնում: Անձնասպանութիւնը կատարվեցաւ Օտտենհէյմ ամրոցի պարկում, երիտասարդ կոմսի պատահանների առաջ: Երկու ընկերուհիներն ևս մի քանի փորձեր արեցին կոմսի հետ բանակցելու համար: Երիտասարդ կոմսի հայրը շատ վշտացած էր այդ անձնասպանութեամբ, նա յայտնեց, որ եթէ կարողանար այդ ցուպով դէպքը նախանշանել, նա կը սպիպէր իր որդուն ամեն քան անել այդ թշուառութեան առաջն առնելու համար: Երկու ընկերուհիների ընտկարանում սե կնքով կնքված մէկ արկղ գտնվեցաւ, որ պարունակում էր համաժողովների վերջին նամակները: Օրիորդ Ալիսա Ռէնէլիլի մի նամակը հետեւեալ բովանդակութեան ունէր. «Մարմնով Աստուծու և մարդկանց առաջ Մարիային աղատում եմ պատասխանատուութիւնից իմ անձնասպանութեան համար: Իմ դէպի նրան ունեցած մտերմութիւնը յաւիտեական և անսահման էր: Ես երգիչի հետեւի նրան, ուր որ նա կերթար: Մահը չէ կարող ազատել ինձ այդ երգիչից: Ինչ որ վերաբերում է օրիորդ Գամշն-Գալմօնի նամակներին, նրանցից մէկը ուղղված էր իր փաստաբան Սիլային և վերաբերում էր իր զաւակի կրթութեան, իսկ միւսը ուղղված էր իր մօրը: Բացի դրանից, արկղում գտնվեցաւ խոստովանութեան պէս մի բան, որի մէջ նկարագրված է Մարի Գամշնի և կոմս Լէնրի Կուլէնզօլլի մէջ եղած սիրային յարաբերութիւնների կարճ պատմութիւնը: Վերջ պարտաւորում եմ կոմս Լէնրիկին, —ասում է օրիորդ Գամշն, —նրա իմ վերաբերութեամբ վարմունքի համար: Նրա առաջին յայտնաբեր այն է, որ անպատեմբերին, երբ ես աղաւթի էի նրան թոյլ տալ ինձ հրամայա վերադառնալ, եթէ նա չէ կարող օգնել ինձ այն փորձութեան մէջ, որ ինձ հետ պատահելու էր, նա միտքեց իմ այդ խնդիրը: Նա պատասխանեց ինձ. «Գու իրաւունք չունես թողնել ինձ, որովհետեւ ես քո զաւակի հայրն եմ, ես քեզ երբեք չեմ թողնի: Մեր զաւակը մեզ ընդ միշտ կապող կապն է: Ես կը պահպանեմ քեզ հետ: Այն ժամանակ ես պարտաւորութիւնս համարեցի մնալ: Ես կարծում էի, որ նա կամենում է կատարել իր պարտքը իր զաւակի մօր վերաբերութեամբ: Վերջը հանդիպեց, որ նա միայն աշխատում էր աւելի երկար պահպանել իր մօտ կնոջը: Երգիչում եմ, որ ճշմարիտ է ասածս: Հուսով դրանից յետոյ նա դուռն էր ինձ, ի միջի այլոց, հետեւեալ: «Ես շատ ուրախ եմ, որ կարող գտնում եմ մի քանի խօսքեր գրել քեզ միտքաւորութեան համար քո գրութեան մէջ... Եթէ ճակատագիրը չի թող տալ մեզ պակաս միանալ, այն ժամանակ մեզ միշտ կը միացնէ

Типогр. Главн. Упр. Главнотач. гражд. час. Лор.-Мелик. ул., кав. д.